

DIÓSI DÁVID

Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Római Katolikus Teológiai Kar
Pasztorálteológiai Intézet
Gyulafehérvár, Románia
david.diosi@ubbcluj.ro

Nagycsütörtök mint az árulás emléknapja (is) Júdás-portré a nagycsütörtöki liturgia „reflektorfényében”

II. Zsolozsma

Zusammenfassung: Gründonnerstag ist nicht nur der Gedenktag der Einsetzung des Abendmahls (*coena domini*). Zu ihm gehört „der Verrat des Judas und die Verhaftung Jesu wie auch die Verleugnung durch Petrus; die Anklage vor dem Hohen Rat und die Auslieferung an die Heiden, an Pilatus“ (Predigt von Papst Benedikt XVI., Abendmahlsmesse am Gründonnerstag, 5. April 2012, Lateranbasilika). Die folgende Studie befasst sich mit Judas Iskariot, dem Verräter Jesu, in der Liturgie des Gründonnerstags. Sein Porträt wird anhand liturgischer Texte dargestellt. Dazu werden die wichtigsten Textzeugen der Eucharistiefeier dieses Festes in der Liturgiegeschichte (z.B. die Judas-Präfation), sowie die einschlägigen Judas-Responsorien für die Matutin desselben Tages (*Officium tenebrarum*) vom *Breviarium Romanum* näher untersucht und ausgewertet.

Schlüsselbegriffe: Gründonnerstag; Judas Iskariot; Judas-Präfation (Sacramentarium Gelasianum Vetus); Quem in hac nocte inter sacras epulas; Judaskuss; Officium tenebrarum; Judas-Responsorien; Amicus meus; Judas mercator pessimus; Unus ex discipulis; Una hora non potuistis; O Juda qui dereliquisti; Degradation von Klerikern.

A ma érvényben lévő *Liturgia Horarum* (1971) nagycsütörtöki zsolozsmájában Júdásnak bottal üthetjük nyomát. A „ködbe vezett” *officium tenebrarum*¹ „kollaterális áldozata” lett. Ez annál is inkább különös – hogy ne mondjam furcsa –, mert a *Breviarium Romanum* nagycsütörtöki éjszakai-hajnali zsolozsmában fontos szerepet kapott Júdás alakja. Az *officium tenebrarum* (vagy egyszerűen csak *tenebrae*; = „sötétség officiuma”, „sötét/fekete zsolozsma”, népi szóhasználatban: „zörgő zsolozsma”²) három³ nocturnusra osztott matutínumának (mindegyikben három-három zsoltár antifónával, majd egy verzikulus után három-három olvasmány következik egy-egy rezponzóriummal) második nocturnusában mindegyik rezponzórium (olvasmányokat követő ének) Júdásról szól. Sőt mi több, még a harmadik nocturnus második rezponzóriumát is ideszámíthatjuk. Íme, a rezponzóriumok sorozata nagycsütörtök három nocturnusában (a *Júdás-rezponzóriumok*):

¹ Ma Magyarországon és Erdélyben helyenként – így a gyulafehérvári székesegyházban, ill. a főegyházmegye területén fekvő más plébániatemplomokban is – ebből a matutínumból csak a lamentáció (Jeremiás Siralmi) részét (a három nap első nocturnusának 3-3 olvasmánya) imádkozzák.

² Ez a megnevezés a szertartás befejezésére utalt, amikor ugyanis a pap vagy a kar vezetője zajkeltés gyanánt könyvére ütött (másutt becsapták vagy pedig a padlóra csapták azt), jelezve a kórusima befejeződését. Ez a mozzanat – a szimbolikus magyarázat értelmében – a Krisztus halálakor támadt földrengésre (vö. Mt 27,51) utal (vö. BARSÍ B. – DOBSZAY L.: „Íme, most földremegyünk Jeruzsálemben”, Budapest 2001, 40).

³ A hármas szám szimbolikus magyarázatához SZUNYOGH X. F. OSB (*A szent zsolozsma. Története, szerkezete, szelleme és magyarázata egyházi és világi hívők számára*, Budapest 1942, 242) a következőket írja: „Gondoljunk az Úr Krisztus virrasztására áldozata előtt, amikor a Getsemáne-kertben egymásután háromszor ment imádkozni és közben nézte tanítványait, de azok aludtak. Ne legyünk mi aluszékonyak, imádkozzuk mind a három nocturnumot Üdvözítőnk szívével, hogy legyen meg az Isten akarata.”

A nagycsütörtöki matutínium responsóriumai		
	Breviarium Romanum	Esztergomi zsolozsma
I. Nocturnus		
1.		In monte Oliveti
2.		Tristis est anima mea
3.		Ecce vidimus eum
II. Nocturnus		
1.	<i>Amicus meus</i>	<i>Unus ex discipulis</i>
2.	<i>Judas mercator pessimus</i>	Eram quasi agnus
3.	<i>Unus ex discipulis</i>	<i>Una hora non potuistis</i>
III. Nocturnus		
1.	Eram quasi agnus	Seniores populi
2.	<i>Una hora non potuistis</i>	Revelabunt caeli
3.	Seniores populi	<i>O Juda qui dereliquisti</i>

Az első Júdás-responzóriumban (*Amicus meus*; LU 643) Jézus és Júdás szólal meg egyes szám első személyben. Mégsem dialógus kettőjük szava. Míg Jézus ugyanis Júdást szólítja meg – *Barátom, csók jelével árultál el* (vö. Mt 26,50; Lk 22,48) –, addig Júdás szavai a Jézust elfogni érkező csapatnak szól: *Akit megcsókolok, ő az, fogjátok el* (Mt 26,48; Mk 14,44). Rögvest kitűnik, hogy ezen rész kulcsszavai a „jel” és a „csók”: *a jel a csók révén beteljesítette az emberölést (adimplevit homicidium)*. Végül Júdás, akit boldogtalanoknak, szerencsétlennek nevez énekünk (*infelix*), kötél-

Resp. 8.

-mi- cus mé-us * óscu- li me trá-di-dit
sí- gno: Quem oscu- lá-tus fú-e- ro, i-pse
est, te-né- te é- um: hoc má- lum fé-cit
sí- gnum, qui per óscu-lum ad-implé-vit ho- mi-cí-
di- um. * Infé- lix praë-termí- sit pré-ti-
um sángu- nis, et in fi- ne láque- o se sus-
pén- dit. V. Bó-num é-rat é- i, si ná-tus non fu-
í sset hó-mo il- le. * Infé- lix.

Resp. 2.

U-das * mercá-tor pés-simus óscu-lo pé-ti-it Dómi-num: il-le ut á-gnus ínno-cens non negá-vit Jú-dæ ós-cu-lum: * De-na-ri-ó-rum núme-ro Christum Ju-dæ-is trá-di-dit. ¶ Mé-li-us il-li é-rat, si ná-tus non fu-ís-set. * De-na-ri-ó-rum.

lel felakasztja magát, mire a verzus megjegyzi: *Jó lett volna neki, ha az az ember meg sem született volna* (vö. Mt 26,24; Mk 14,21).

A második responzórium (*Judas mercator pessimus*; LU 644; vö. Mt 26,15.24.48; Mk 14,21), amely Júdást a legrosszabb kereskedőnek (*mercator pessimus*) titulálja, úgy-

szintén a csók motívumát ragadja meg. Júdás *csókkal* közeledik az Úrhoz, aki *ártatlan báránként nem tagadja meg Júdás csókját*. Pénzért (*demariorum numero*) elárulta a zsidóknak *Krisztust*. Majd a verzus majdhogynem szó szerint megismétli az első responzórium verzusát, azzal a lényeges különbséggel, hogy egy fokozást illeszt be: a „jó lett volna” helyett „jobb lett volna” (*bonum – melius*) *meg sem születnie*.

A harmadik (*Unus ex discipulis meis*; LU 645; vö. Mt 26,23–24) az előbbi két responzórium verzusát teszi főtémává, mégpedig oly módon, hogy az – akárcsak eredetileg a szentírásban – Jézus ajkáról fakad. Egyes szám első személyben tehát maga Jézus szól hoz-

Resp. 8.

Unus * ex disci-pu-lis mé-is trá-det me hó-di-e: Væ il-li per quem trá-dar é-go: * Mé-li-us il-li é-rat, si ná-tus non fu-ís-set. ¶ Qui intíngit mé-cum mánus in pa-rópsi-de, hic me tra-di-tú-rus est in mánus pec-ca-tó-rum. * Mé-li-us. ¶ Unus.

zánk: *Egy a tanítványaim közül elárul ma engem, de jaj annak...* Érdemes felfigyelnünk arra, hogy az egyes szám első személyt kifejező szavak (*meis, me, ego*), valamint a „ma” kifejezés (*hodie*) milyen erőteljes hangsúlyt kapnak a dallamhordozásban.

A negyedik idevágó responzórium (*Una hora non potuistis; LU 650; vö. Mt 26,40*) valójában az alvó tanítványokat szólítja meg, hozzájuk szól. Júdás „csak” ebben az összefüggésben kerül szóba: *Még egy órát sem tudtok virrasztani velem ti, akik azzal dicsekedtek, hogy meghaltok értem? Vagy nem látjátok Júdást, ahogy nem alszik, hanem azon van, hogy eláruljon a*

zsidóknak? Az első kérdés első felét hajdanán Jézus tette fel tanítványainak a Getsemáne-kertben. Ismerjük a jelenetet. Jézus itt arra kéri őket, hogy virrasszanak vele (Mt 26,38). Felszólítása azonban süket fülekre talál. A tanítványok „nemtörődömséggel, a múltat feledve és teljes közönnyel vettek részt [Jézus] drámá[já]ban”.⁴ Itt, ebben az énekben most Krisztus az egyházhhoz szól. Figyelmeztetni, felrázni kívánja álomba merülő egyházát: míg ti

Resp. 7.

U - na hó- ra * non po-tu- í- stis vi-
gi-lá- re mé- cum, qui exhortabá- mi- ni
mó-ri pro me? * Vel Jú- dam non vi-dé- tis,
quómo-do non dór- mit, sed festí- nat tráde-
re me Ju- dá- is? ¶. Quid dormí- tis? súrgi-
te, et o-rá- te, ne intré- tis in ten- ta- ti-
ó- nem. * Vel Jú- dam.

⁴ O. DA SPINETOLI: *Máté. Az egyház evangéliuma (ford. Turay A.; Scriptura 1)*, Szeged 1998, 717.

alszotok, addig a gonosz dolgozik. Júdás nem alszik, igaz, nem is virraszt, hanem a sötétség fátyla alatt a rosszban sántikál.

A rezponzórium lényegében az előtte lévő olvasmány visszhangja.⁵ A második nocturnus olvasmányai, amelyek mindegyikét egy-egy Júdás-rezponzórium követ, Szent Ágoston 55. (54.) zsoltárhoz írt magyarázatából vannak (vö. LU 643–645).⁶ E zsoltár sorai között is kirajzolódik az áruló Júdás alakja: *Ha csak ellenségem gyalázna, azt még elviselném. Ha csak az fordulna ellenem, aki gyűlöl, elbújnék előle. De te voltál az, aki társam vagy, te lettél ellenségem, akiben megbíztam, akivel az Isten házában bensőséges barátságra léptem* (Zsolt 55,13–15).

Az esztergomi zsolozsmaliturgiában ezen a napon három Júdás-matutinum-rezponzóriumot találunk. Ebből kettő meg-egyezik – noha más elhelyezéssel – az imént tárgyalt Breviarium Romanum rezponzóriumaival: az utoljára említett *Unus ex discipulis meis* kezdetű nem a második nocturnus harmadik, hanem ugyanazon nocturnus első rezponzóriumaként; az *Una hora non potuistis* kezdetű pedig nem a harmadik nocturnus második, hanem a második nocturnus harmadik rezponzóriumaként sze-

---

⁵ Vö. L. EISENHOFER: *Handbuch der katholischen Liturgik I: Allgemeine Liturgik*, Freiburg 1932, 516.

⁶ A három nagyheti nap háromnocturnusos matutinumában az első nocturnusban Jeremiás Siralmi, a másodikban Szent Ágoston püspök egyik zsoltárkommentárja, a harmadikban pedig egy-egy páli levélrészlet kerül sorra. A római hagyományban nagypénteken (LU 702–704) és nagyszombaton (LU 765–767) a második nocturnusban a 64. (63.) zsoltár magyarázatát hozza. Az esztergomi zsolozsma következetesen csak a 64. (63.) zsoltár kommentárját olvastatja (tehát nagycsütörtökön is), amely szokás valószínűleg egy összetévesztésen alapszik: mindkét zsoltár kezdősora (*Exaudi Deus orationem meam*) ugyanis azonos [vö. FÖLDVÁRY M. I.: *A magyarországi zsolozsma-lekcionárium temporáléjának jellegzetességei II*, in: *Magyar Egyházzene* 16 (2008/2009), 405–440, 418].

reper (lásd előző táblázat). Az esztergomi rítus harmadik Júdás-responzóriuma nem képezi a Breviarium Romanum részét. Ez a harmadik nocturnus harmadik olvasmánya után énekelt szép, szövegében is rendkívül értékes és mély gondolatokat tartalmazó Júdás-responzórium a következőképpen hangzik:

O Iuda, qui dereliquisti consilium
pacis
et cum Iudaeis consiliatus es,
triginta argenteis vendidisti
sanguinem iustum,
* et pacis osculum ferebas
quam in pectore non habeas.

V. Verax datur fallacibus
pium flagellat impius.

Ó, Júdás, ki elhagyta a békesség
gondolatát,
és megegyeztél a zsidókkal,
és harminc ezüstpénzért eladtad az
igaz vért,
* és ajkadon annak a békességnek
csókja van,
melyet szívedben nem bírsz.
V. Az igaz a hamisak kezébe esik,
az istenest ütlegetik az istentelenek.⁶¹

Majdhogynem ugyanezt a szöveget használták a középkorban egy klerikus *degradatió*jánál,⁸ vagyis azon a nyilvános szertartáson, amely révén a klerikust megfosztották hivatalától és minden külső méltóságától.⁹ A különbség annyi volt, hogy a *quod in pectore non habeas* után záradékkul hozzáfűzték a következőket: *os tuum abundavit malitia, et lingua tua concinnavit dolos*. A *degradatio* rítusát maga a püspök végezte teljes ornátusban, aki előtt a degradálandó pap *portens calicem vacuum in manu sua* szintén teljes papi viseletben jelenik meg. Szövegünk rögtön a szertartás elején kerül elmondásra. Azt követően öt lépésben különböző szövegek

⁷ DOBSZAY L.: *Az esztergomi rítus*, Budapest 2004, 187.

⁸ J. CH. W. AUGUSTI: *Die heiligen Handlungen der Christen; archäologisch dargestellt VII: Die außerordentlichen heiligen Handlungen*, Leipzig 1829, 241–242.

⁹ Vö. F. X. SCHMID: *Liturgik des christkatholischen Religion II*, Passau 1832, 208–212.

kíséretében megfosztják a klerikust a kehelytől, vagyis a misézési hatalmától, és fokozatosan minden liturgikus öltözetétől: a kehely (1), a kazula (2), a stóla (3), az alba és a vállkendő elvétele után ráadják a karinget (*superpelliceum*), majd pedig a püspök ollóval megnyírja (4), legvégül pedig karingétől is megfosztva a papot (5) kijelenti a püspök: *Auctoritate Dei omnipotentis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ac nostra tibi auferimus habitum clericalem, et te deponimus, degradamus, spoliamus, ac exuimus te omni ordine, beneficio et privilegio clericali*. Érdekességként hadd említsük még meg, hogy *Tours-i Gergely* († 594) püspök és történetíró a *Historia Francorum* című monumentális művében, amikor egy klerikus *degradatio*-történetét ecseteli, említést tesz arról, hogy a szóban forgó klerikus feje fölött azt a 109. (108.) (átok)zsoltárt recitálják, amelyben megtalálhatóak az ún. *maledictiones Scarioticas*.¹⁰ A Júdás személyére való utalás tehát itt sem maradhatott el.

Befejezésül hadd említsünk meg még egy érdekes összefüggést. Bemutatásunk során láthattuk, hogy Júdás csókjának motívuma kiemelt szerepet kap a liturgikus szövegekben. A következőkben tekintsünk meg egynéhány – főleg liturgikus szempontból fontos – kéziratot, amelyek miniatúráin megjelenik Júdás alakja. Meglehető lehet számunkra, hogy több középkori kódex Jú-

¹⁰ „Ut aut tunica eius scinderetur, aut centesimus octavus Psalmus, qui maledictiones Scarioticas continet, super caput eius recitaretur aut certe iudicium contra eum scriberetur, ne in perpetuum communicaret” (Hist. Franc. V,19).

1. ábra

dás-ábrázolásán¹¹ is a csók-motívumával nemcsak direkt, hanem indirekt módon (háttéri magyarázatként) is találkozhatunk.

Érdekes a 316 miniatúrát tartalmazó, képekben leggazdagabb karoling kódex, a 820 és 830 között a Párizshoz közel fekvő Saint-Germain-des-Prés apátságban készült *Stuttgarter Psalter*¹² Júdás-ábrázolása (lásd 1. ábra¹³). Fontos megemlítenünk, hogy ebben a

¹¹ Vö. W. PORTE: *Judas Ischarioth in der bildenden Kunst*, Berlin 1833; H. JURSCH: *Judas Ischarioth in der Kunst*, in: WZ(J).GS 5 (1952), 101–105; H. JURSCH: *Das Bild des Judas Ischarioth im Wandel der Zeiten*, in: Akten des VII. Internationalen Kongresses für Christliche Archäologie, Trier 1965 (SAC 27), Rom 1969, 565–573; O. GOETZ: „Hie hencktt Judas“, in: H. Wentzel (Hrsg.): *Form und Inhalt. Kunstgeschichtliche Studien (FS Otto Schmitt)*, Stuttgart 1950, 105–137;

¹² Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart, Cod. bibl. fol. 23; digitalizált formában: https://archive.org/details/StuttgarterPsalter_966/page/n17/mode/2up.

¹³ A grafikákat Bokor Johanna készítette, akinek ezúton is hálásan köszönöm közreműködését.

pszaltériumban a képek és a szöveg között „szinergetikus kölcsönhatás”¹⁴ tapasztalható. Az imakönyv illusztrációi az ábrázolandó szöveg, illetve szavak közvetlen közelében helyezkednek el. Ezek értelmét húzzák alá és erősítik meg.¹⁵ A miniátor nem a tulajdonképpeni szöveget magát festi meg, hanem a szöveg, illetve egy bizonyos kulcsfontosságú szó interpretációját. Így az *illuminátor* (a miniátor másik elnevezése) nevéhez híven (a lat. „lumen” szóból, jel. „világosság”) a szöveget képi szinten mintegy megvilágítja. Júdás-ábrázolásunk a következő zsoltárverset magyarázza: *Convertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet – Gonoszsága visszahull saját fejére, álnoksága fejének tetejére (Zsolt 7,17)*. Így értelemszerűen két – egymással párhuzamba állított – Júdás-ábrázolás helyezkedik el egymás mellett. Egyik magát a gonoszságot, az álnokságot, nevezetesen Júdás csókkal történő árulását, míg a másik ennek következményét, saját fejére történő visszahullását ábrázolja, tudniillik Júdás öngyilkosságát. Az árulás jelenetének többek között az az érdekessége, hogy a miniátor Júdást a csók mozzanatában csupasz fenékkal ábrázolja. A másik, párhuzamos kép Júdás halálának pillanatát festi meg: egy faághoz erősített kötélén lógó testéből lelke száján keresztül sötét színű, madárformájú alakban távozik.

A csók motívumával – amint már említettük – indirekt módon is találkozhatunk a különböző kódexekben. Itt a kéziratok azon miniatúr képeiről van szó, amelyek a felakasztott Júdást felnyílt hassal ábrázolják. Első hallásra talán hihetetlennek tűnik: Júdás felmetszett hasa arról tanúskodik, hogy az apostol csókkal árulta el a Megváltót. Azt tartották ugyanis, hogy az

¹⁴ F. HEINZER: *Wörtliche Bilder. Zur Funktion der Literal-Illustration im Stuttgarter Psalter (um 830)* (Wolfgang Stammerl Gastprofessur für Germanische Philologie 13), Berlin – New York 2005, 27.

¹⁵ Erről részletesebben: M. CLAUSS: *Illustration als Textauslegung. Der karolingische Stuttgarter Bilderpsalter um 830*, Sankt Ottilien 2018, passim.

áruló csók alkalmával Jézus érintése megszentelte Júdás száját, és így annak kárhozott lelke nem tudott szokásos módon, tudniillik a szájon keresztül testéből távozni. Ezért ahhoz, hogy az ördög megkaparinthassa lelkét, fel kellett hasítania hasát.¹⁶ Giovanni Canavesio (1450–1500) olasz festő 1492 körül a Notre-Dame des Fontaines (La Brigue közelében, Franciaország) kápolnában készített freskóján (lásd 2. ábra) Júdás felmetszett hasából egy madárlábú, denevér¹⁷-szárnyú,

2. ábra

hosszú kígyófarkú és erőteljes bikaszarvakkal rendelkező, majomtestű démon, akinek alhasán, illetve pontosabban nemi szervének helyén egy fogait mutató arc (Júdás arcának tükröződése?) látható, segíti ki az áruló kicsinyített (idős és szakál-

¹⁶ Vö. J. SEIBERT (szerk.): *A keresztény művészet lexikona*, Budapest³2004, 158.

¹⁷ A denevért általában a démonokkal és az alvilág gonosz szellemeivel hozzák összefüggésbe. Ezekre a szimbolikus interpretációkra maga a denevér szolgáltat alapot, hiszen rá vonatkozólag a következő megfigyelések jellemzőek: 1. habár az emlősök osztályához tartozik, madárként repül; 2. a sötétedés után, illetve éjszaka idején tevékeny állat; 3. teljes csendben és hirtelen jelenik meg és tűnik el. A denevér szimbolikájáról lásd: P. WIRZ: *Über die Bedeutung der Fledermaus in Kunst, Religion und Aberglauben der Völker*, in: *Geographica Helvetica* 3 (1948), 267–278.

3. ábra

zelebb az angol származású ún. *Holkham Bible Picture Book* (1327–1335)¹⁹ ábrázolása áll (lásd 3. ábra), amelyen egy – leginkább denevérhez hasonlítható – démon az áru-
ló apostol felhasított hasából viszi madárkarmai között a gyermek alakjában illusztrált lelkét. A *Taymouth Hours*²⁰ elnevezésű, 1325–1335 között

4. ábra

¹⁸ A freskót lásd pl. a következő honlapon: <http://www.pottypadre.com/the-disembowelment-of-judas/>

¹⁹ *Holkham Bible Picture Book* (Add MS 47682, British Library, London), fol. 30r. Digitalizált változatát lásd: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_47682_fs001r

²⁰ Vö. J. HARTHAN: *Stundenbücher und ihre Eigentümer* (übersetzt von R. Klett), Freiburg 1977, 46–49.

úgyszintén Angliában keletkezett óraskönyv ábrázolása szerint (lásd 4. ábra) pedig Júdás felhasított hasán keresztül egy kecskeszarvú, kecskelábú és kecskeszakállú, rudimentális szárnyakkal rendelkező, emberarcú ördög formájában távozik lelke.²¹ Utóbbin tehát – úgy tűnik – a kódex miniátora teljesen eltekintett Júdás lelkének emberformájú ábrázolásától, és azt egyenesen ördöggént festi meg.

Az *officium tenebrarum* a római rítusnak tartalmilag és formailag is felülmúlhatatlan drága kincse, amely a három szent nap liturgiájának szerves részét alkotta. Óriási veszteség volna róla csak múlt időben beszélni. Oly magasztos és lenyűgöző szertartása (gondoljunk csak a *triangulum* használatára²²), oly gazdagok és megragadóak szövegei, hogy kár volna azt csak a liturgika) porlepte „múzeumában” őrizni. Nem lehet csak a történelmi kutatás tárgya. Különböző tételei nem szerepelhetnek csupán a koncertek műsorfüzeteiben. Helye továbbra is az élő liturgiában van! Örvendetes és tiszteletre méltó, hogy egyre több helyen meghonosodik a lamentáció éneklése. Helyenként tehát a liturgikus szempontból igényesebbek között a néhai matutínumnak az egyharmada (azaz a három nocturnusból az egyik) ismét élő gyakorlat. Akik a Siralmak szertartását a nagyheti liturgiában

²¹ The Taymouth Hours (Yates Thompson MS 13, British Library, London), fol. 122. Digitalizált változatát lásd: <https://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=8148&CollID=58&NStart=13>

²² Erről részletesebben DIÓSI D.: *A triangulum. Eredete, gyakorlata és szimbolikája a római liturgiában*, in: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 13 (2010), 371–377.

kórusban a templom falain belül végzik, aligha akarnak többé megválni tőle. Leírhatatlan, megfogalmazhatatlan hangulata van ennek a kórusimának. Liturgikus „légköre” egyedülálló az egész egyházi évben. Nem hiába említem itt a „hangulat” kifejezést. Tudatosan teszem, habár különösképpen nem kedvelem, tudniillik tudatában vagyok annak, hogy a liturgia misztériumjellege nem merülhet ki csupán az érzelmek szívszaggató „rapszodiájában”.²³ A liturgia több – lényegesen több – a lélek romantikus dédelgetésénél. Nem a lélek ajnározását akarja szolgálni, hanem azt Istenhez emelni. Ezt – antropológiai törvényszerűségünk alapján – az érzékek útján teszi. Érzékeink képezik „Jákob lajtorjáját”, amely révén lelkünk Istenhez emelkedik. Érzékünk tehát az út, s nem a cél! Mégis hadd használjam ebben az összefüggésben a „hangulat” kifejezést, talán pontosan azért, hogy még jobban kihangsúlyozzam, milyen „korhoz illő” manapság is ez a kórusima. Köztudott ugyanis, hogy jelen korunk mily nagy hangsúlyt fektet a hangulatra, a vallásos érzületre, a dolgok és események érzéki voltára. Hát, ha valamelyik liturgia meg tudja mozgatni az érzékeket, a hangulat receptorjait, akkor az bizonyára a megfelelően „performált” (nem kell félnünk feltétlenül ettől a kifejezéstől, hisz bőven van teológiai vetülete is!) sötét zsolozsma. Így egyáltalán nem tűnik számomra esélytelennek ezeknek a szertartásoknak a „reneszánsza”. „Egy” próbát megér! Feltételezhetően nem lesz ez a tömegek imája. Talán sosem volt az. De bizonyos közösségek, csoportok, igényesebb hívek lelki tápláléka miért ne lehetne? Jó volna mindent megtenni annak érdekében, hogy a sötét zsolozsma ne vesszen ki teljesen, hanem valamilyen formában, legalább leglényesebb alkotóelemeiben

---

²³ Erről részletesebben: DIÓSI D.: *A liturgia: Isten meglepetésszerűségének „szentek szentje”*. *Öt liturgiateológiai tézis*, in: Praeconia 14 (2019/2), 60–66, 62.

tovább éljen a székesegyházak, valamint (a főbb) plébániatemplomok liturgikus gyakorlatában.

A lamentáció szertartása egyre inkább teret hódít. Szívesen imádkozzák – még ha kis körben is – egyre több plébániatemplomban. Dicséretes és nagyszerű dolog ez! De nemcsak Jeremiás Siralmainak van esélye az „újraélesztés” folyamatában. Az általunk tárgyalt Júdás-responzóriumoknak is reális esélyük van arra, hogy visszatérjenek egyházunk liturgikus gyakorlatába. Nagycsütörtök este, az utolsó vacsora emlékére bemutatott szentmise után, vagyis a szertartás végén híveinkkel általában még ott maradunk az Eucharisztia ideiglenes őrzési helyénél, vagyis szimbolikusan ott virrasztunk és imádkozunk Jézussal az Olajfák hegyén a Getsemáne-kertben átélve e sötét éjszaka kietlen voltát. Ugyanis ez a húsvéti szent háromnap első napja nemcsak az Oltáriszentség megalapításának a napja, hanem Jézus magányának és elhagyatottságának, Júdás árulásának, Jézus elfogásának, Péter tagadásának a napja is. Jól illene ide tehát egy – talán más (rövidített?) formában összeállított – szertartás, amely a nocturnusok responzóriumaira – mint mérföldkövekre – épít. Ne felejtjük el ugyanis, ezek a maguk egyszerűségében utánozhatatlanul szép és költői responzóriumok kronológiai rendezettségük révén, amelyek fokozatos haladást mutatnak az események pörgésében (1. nocturnus: Jézus halálfélelme; 2. nocturnus: Júdás alakja; 3. nocturnus: az alvó tanítványok, Jézus elfogatása), a cselekmény folytonossága fölött őrködnek. Nem engedik, hogy a zsolozsma egysége széjjelessen. Ugyanakkor drámaiságot is kölcsönöznek a matutínumnak.²⁴ Így tehát pontosan ezek a responzóriumok képezhetnék ennek a virrasztó szertartásnak a vörös fonalát, amelyek külön-külön kiemelve

---

²⁴ Vö. P. PARSCH: *Üdvösség éve. Az egyházi év liturgiájának magyarázata II: A húsvéti idő*, Budapest 1937, 247.

egy-egy szenvedéstörténeti mozzanatot az éjszaka sötétségéből könnyen követhető struktúrát kölcsönöznének az egész szertartásnak.

Fejtegetéseink folyamán láthattuk, hogy a sötét zsolozsmában mily nagy szerepet játszott Júdás alakja. A róla megfogalmazott szövegek nagyban segítik a szenvedés történetének emberközeli átélését, mivelhogy jobban átérezhetjük magának a Megváltónak a szenvedését, de ugyanakkor intenzívebben megtapasztalhatjuk az emberi gyengeség, bűnösség legmélyebb régióit is. Ezek a szövegek nagymértékben segíthetik a híveket, hogy a szenvedéstörténet főszereplőivel még elmélyültebben azonosuljanak. Hisz az ember – mint „Ádám és Krisztus között úton levő”²⁵ zarándok – lelki életében egy „konglomerátum”, össze nem tartozó – sőt olykor egymással ki sem békíthető – részek keveréke, egyvelege. Lelke nemegyszer egy „törmelékes kőzet”. Jézus(i) lelkület) mellett fellelhető benne: az alvó apostol, a jobb és bal lator, Péter (stb.), s persze Júdás is. Pontosan egy ilyen karakterű és horderejű liturgikus élmény indíthat meg bennünket arra, hogy a bennünk lévő Júdást felkutassuk, felismerjük, beismerjük, de történetének (földi) „lecsengésében” ne (!) kövessük. Júdás „önmagában kilátástalan, kétségbeesett ember, ezzel ő a mintája a »homo incurvatus in se ipso« (az önmagába forduló embernek). Éppen ennek az embernek van szüksége Isten kegyelmére.”²⁶ Júdásra tekintve főleg három dologtól kell ódzkodnunk:

1. Az áruló tette szörnyű és elítélendő. Ehhez kétség aligha fér. Júdás története józanságra int, nincs itt nagyon helye a téves, elfogult „romantikázásnak”.²⁷ De amikor Júdásra, ez emberre

²⁵ K. RAHNER: *Betrachtungen zum ignatianischen Exerzitienbuch*, München 1965, 261.

²⁶ U. LUZ: *Júdás az Újszövetségben* (ford. Benyik Gy.), in: *Keresztény Szó* 18 (2007/3), 1–5, 5.

²⁷ Vö. KLAUCK: 138.

tekintünk, akkor számára is reméljük Isten irgalmát. Nem kívánhatjuk mi a pokolba! Ne felejtjük, a „kinyilatkoztatás csak a kárhozat lehetőségéről, és nem tényéről beszél”.²⁸ Hitünkéből kiindulva nem mondható meg, hogy a pokol mint reális lehetőség valóság lett-e vagy lesz-e, s az sem, hogy hány ember számára, hisz míg az Egyház számos emberről (szentek) hivatalosan kinyilvánította, hogy Istennél vannak, addig nincs semmilyen hasonló egyházi kijelentés akár csak egyetlenegy néven nevezett ember elkárhozásáról sem,²⁹ így – habár olvashatunk ilyen kijelentéseket komoly teológiai könyvekben³⁰ is – Júdásról sem. Júdás – a kétségbeesett ember (*desperatio*) – Máté 27, 3–4 szerint *megbánta tettét* és kijelentette: *Vétkeztem, elárultam az igaz vért*. Csak Isten lát az emberek szívébe. Júdás tettét kétségtelenül a titok fátyla takarja, amelyet mi nem tudunk valósan felfedni. Júdás – akárcsak bármelyikünk – személyiségének titokzatos voltával áll Isten előtt.³¹ „Isten kegyelme előtt minden ember »ős-bolond« Júdás és »ős-apostol« Péter”,³² aki megtagadva Jézust, valamilyen formában szintén „elárulta” őt.

2. Tudjuk, milyen fájdalmas, amikor saját árnyékunkat felismerjük. Veszélyes magatartás azonban az, ha Júdásban azokat

---

²⁸ ALSZEGHY Z.: *Az ember jövője* (Teológiai zsebkönyvek 6), Szeged – Budapest 1994, 100.

²⁹ Vö. F.-J. NOCKE: *Eszkatológia*, in: TH. SCHNEIDER (szerk.): *A dogmatika kézikönyve II*, Budapest 1997, 397–496, 490.

³⁰ Lásd: C. DAUB: *Judas Ischariot oder das Böse in Verhältniß zum Guten I*, Heidelberg 1816, 20: „[Judas ist] der einzige [Mensch], über welchen das Urtheil der Verdammniß [...] ausgesprochen werden kann, und sogar muß“. E. W. HENGSTENBERG († 1869): „Judas ist der einzige Mensch, von dem wir mit Sicherheit wissen, daß er ewig verdammt ist” (idézi: K. LÜTHI: *Judas Iskarioth in der Geschichte der Auslegung von der Reformation bis zur Gegenwart*, Zürich 1955, 109¹³).

³¹ Vö. KLAUCK: 139.

³² LUZ: 5.

a tulajdonságokat, gonoszságokat és bűnöket látjuk, amelyek saját magunkban számunkra visszataszítóak. Ahelyett ugyanis, hogy szembesülnénk a gyengeségeinkkel, hiányosságainkkal és bűneinkkel, örülünk annak, hogy rá tudunk mutatni valakire (= Júdásra), aki – belátásunk szerint – sokkal rosszabb, mint mi magunk vagyunk.³³

3. Pont olyan veszélyes lelki életünkben az is, amikor Júdásban sohasem magunkat, hanem valamelyik számunkra ellenszenves embert látjuk, és azt ellenségként démonizáljuk. Júdásra tekintve a bennünk meghúzódó, settenkedő árulót kell keresnünk.

Júdás alakját liturgikus gyakorlatunkból nem kell kiiktatnunk, személyét nem kell a történelem szőnyege alá sepernünk. A liturgikus *damnatio memoriae* (= az emlékezet elátkozása/kitörlése) nemigen vezet jóra. Júdás alakja, személyisége, egyénisége – pontosan felderíthetetlen, megfoghatatlan titokzóságának köszönhetően, amely ellentmondásosságában is képes bennünket magával ragadni³⁴ – nagyban elősegítheti lelki életünk fejlődését, természetesen abban az esetben, ha újratanulva az egészséges, kiegyensúlyozott lelkiséget józanul, elfogultság nélkül közeledünk hozzá, sosem felejtve azt el, hogy ha valakire ujjal mutogatunk, kezünk három ujja mindig saját magunkra mutat. Júdás nemcsak a néhai, általunk jól ismert és gyakran felidézett historikus szenvedéstörténetének egyik szereplője, hanem a mainak is, tudniillik annak, amelyet ma mi és kortársaink jelenünkben írunk.

---

³³ Vö. A.M.H. SAARI: *The Many Deaths of Judas Iscariot. A meditation on suicide*, London – New York 2006, 126.

³⁴ Vö. A.-B. RENGER: *Die Ambiguität des Judas. Zur Mythizität einer neutestamentlichen Figur*, in: A. Polaschegg – D. Weidner (Hrsg.): *Das Buch in den Büchern. Wechselwirkungen von Bibel und Literatur*, München 2012, 85–100.